

8. Вісник Єнакієвого. - 1918. - 20 (7) квітня.
 9. Канцелярія президії. Листування з комендантом міста // Державний архів Харківської області (далі - ДАХО). - Ф. Р-202. - Оп. 1. - Спр. 18.
 10. Листування з Харківським губернським відділом соціального забезпечення // ДАХО. - Ф. Р-202. - Оп. 1. - Спр. 10.
 11. Листування Харківського ревкому з кооперативними і професійними організаціями // ДАХО. - Ф. Р-202. - Оп. 1. - Арк. 17.
 12. Губревком. Канцелярія президії. Листування з губернським та міським відділами охорони здоров'я // ДАХО. - Ф. Р-202. - Оп. 1. - Спр. 13.
 13. Листування про реєстрацію колишніх юристів, офіцерів, жандармів, духовенства та інших осіб // ДАДО. - Ф. Р-158. - Оп. 1. - Спр. 9а.

14. Листування про роботу у кустарних майстернях земства (Зміївська земська управа) // ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 27.
 15. Харківська губернська земська управа. Канцелярія члена управи завідувача богоугодними закладами. Листування з директором родопомічного навчального закладу про його особовий склад і з господарських питань // ДАХО. - Ф. 304. - Оп. 1. - Спр. 883.
 16. Листування з приводу ремонту в медичних установах Ізюмського повіту (1919 р.) // ДАХО. - Ф. 22. - Оп. 1. - Арк. 100а.
 17. Відділ соціального забезпечення. Листування про організацію комітету допомоги полоненим і біженцям, про видачу допомоги сім'ям військовослужбовців Червоної Армії // ДАДО. - Ф. Р-4367. - Оп. 1. - Спр. 48.
 18. Постанови, положення, накази, інструкції Чистяківського районного виконкому // Державний архів Донецької області. - Ф. Р-870. - Оп. 1. - Спр. 2.

V. Popov

PUBLIC INDUSTRIAL AREAS OF UKRAINE IN THE CONDITION OF SOCIAL CATASTROPHE IN 1917–1920.

In this article on archival sources, deals with the activity of individual members of the public industrial areas of Ukraine in 1917-1920, to ensure that vital material goods. The factors impeding such activity, formulated two main types of behavior in extreme circumstances, attempt to analyze the social composition of the population depending on the model behavior.

Key words: *entrepreneurial activity, social dependency, self-employment, self-financing, the class character of social assistance.*

© В. Попов

Надійшла до редакції 04.03.2011

УДК 930.1:94(477) "16"(045)

ПРОБЛЕМА ХРОНОЛОГІЧНИХ МЕЖ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVIII ст. У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

ВОЛОДИМИР РОМАНЦОВ,

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін
 Маріупольського державного університету*

У статті проаналізовано дискусійне питання щодо періодизації Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Розглянуто критерії визначення хронологічних меж цих доленосних подій української історії. Порівнюються погляди вітчизняних істориків на проблему періодизації Національно-визвольної війни.

Ключові слова: *Національно-визвольна війна, українська історіографія, періодизація, концепції українських істориків.*

Постановка проблеми. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. була доленосною подією, важливим рубіжем історії України. Вона отримала надзвичайно широке висвітлення у вітчизняній історіографії. До нашого часу в історичній літературі залишаються дискусійні проблеми, пов'язані із цією темою, які потребують уваги з боку вчених.

Аналізуючи розвиток козацької держави в Україні, прагнучи з'ясувати характер суспільно-політичних процесів, які відбувалися під час її становлення, дослід-

ники завжди зверталися до періодизації її історії. Із часом Національно-визвольної війни (Української національної революції) вітчизняні історики тісно пов'язують періодизацію процесів державотворення в Україні доби раннього нового часу. Питання щодо визначення її хронологічних меж має принципово важливе значення для висвітлення цього історичного явища.

Огляд наукової літератури та публікацій. Історіографія цієї теми свідчить про те, що в наш час продовжується гостра дискусія щодо періодизації виз-

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.

вольних змагань XVII ст. в Україні. Це знайшло відображення в працях В. Смолія, В. Степанкова [27; 29], Ю. Мицика [21], В. Литвина [17], В. Пришли [23] та деяких інших істориків. Велика розмаїтість версій визначення хронологічних меж та періодизації Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. обумовлена відсутністю в дослідженнях вітчизняних істориків чітко визначених об'єктивних критеріїв, які обумовлювали б можливість вирішення цієї наукової проблеми.

Метою статті є історіографічний аналіз зазначеної проблеми, з'ясування хронологічних меж та періодизації Визвольної війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка періодизація в історії носить умовний характер, але вона є необхідним елементом історичних досліджень, оскільки дозволяє розмежувати етапи суспільного розвитку, урахувуючи характерні риси, тенденції, які в ньому виявилися в той чи інший час.

У дослідників не викликає сумніву початкова дата Національно-визвольної війни. Більшість істориків пов'язала її з повстанням на Запорозькій Січі, яке на початку 1648 р. очолив Богдан Хмельницький, обраний згодом гетьманом Війська Запорозького. Із цих подій бере початок і козацька держава. Кінцева дата Визвольної війни, визначення хронологічних меж окремих її періодів дискутуються.

Перші кроки у визначенні періодизації Національно-визвольної війни були зроблені в українській історіографії 40-х років XIX - поч. XX ст. Вітчизняні історики тієї доби заклали одночасно й важливі засади розуміння цієї проблеми, і суперечності її висвітлення, які не усунуті до нашого часу. Осмислення історіографічної спадщини українських учених дозволяє виявити корені формування сучасних концепцій періодизації Гетьманщини.

М. Максимович та П. Куліш висвітлювали Національно-визвольну війну з точки зору "возз'єднання" України з Росією. Вони обмежували хронологічні рамки тих епохальних подій Переяславською Радою (1648-1654 рр.) [18, с. 238-239; 14, с. 230, 231; 15, с. 399, 400]. Ця концепція з певною ідеологічною модифікацією домінувала в радянський час у працях українських істориків. Ідеологічна основа цих поглядів була стверджена партійними документами КПРС у зв'язку з відзначенням 300-річчя "возз'єднання" України з Росією [30]. Цієї концепції дотримувалися М. Петровський [22, с. 3], автори третього тому багатотомної історії УРСР [7, с. 13], І. Крип'якевич у своїх працях радянської доби, хоча при цьому він зазначав, що державне об'єднання України з Росією "не принесло українському народу повного визволення" [13, с. 10].

До середини 90-х років XX ст. деякі українські історики також визначали дату її закінчення укладенням Переяславського договору 1654 р. між Московською державою та Військом Запорозьким [25, с. 93; 24, с. 191]. Проте, як слушно зазначив Ю. Мицик, "канонізована дата (1654 р.) не може бути прийнятною", оскільки Переяславська рада не вирішувала основне завдання Національно-визвольної війни, військові дії на українсько-польському фронті ще більше активізувалися, змінився тільки союзник Війська Запорозького в тій війні: замість Кримського ханства, ним стала Московська держава [21, с. 2].

В українській історіографії 40-х років XIX - поч. XX ст. теж не завжди чітко визначалась періодизація Національно-визвольної війни. У працях істориків вона отримала назву "Хмельниччина", яка пов'язувала ці події з діяльністю гетьмана Богдана Хмельницького.

Із цього опосередковано можна зробити висновок, що період війни за національне визволення України обмежувався роками його гетьманства (1648-1657 рр.) [1; 5; 6; 16].

Це свідчить, що в українській історіографії XIX ст. панували суб'єктивні чинники визначення критеріїв періодизації національно-визвольної боротьби й процесів державотворення в козацькій Україні. Д. Бантиш-Каменський фактично розглядав історію України середини XVII - XVIII ст. за правлінням гетьманів, характеризуючи їхню діяльність [3, с. 131-444]. М. Маркевич в "Истории Малороссии" виділив 6 періодів, починаючи з Київської Русі [20, с. 4]. У четвертому періоді української історії (третій період розвитку Гетьманщини) М. Маркевич виділив діяльність рятівника України Б. Хмельницького. У цей час Україна, за словами історика, "поставлена на найвищу ступінь сили і слави своєї, і добровільно з'єдналася з "молодшими братами своїми північними росіянами" [20, с. 5]. М. Костомаров значною мірою розглядав історію Гетьманщини крізь призму діяльності гетьманів Війська Запорозького, присвятивши їм ряд своїх праць [9-12]. Ці суперечності визначення періодизації становлення козацької держави не усунуті до нашого часу.

Багато сучасних істориків слідом за історіографією XIX - початку XX ст. хронологічні межі Національно-визвольної війни також пов'язують із діяльністю гетьмана Б. Хмельницького (1648-1657 рр.). Таку думку поділяють Н. Яковенко, В. Пришля та ряд інших учених [23; 31].

Але періодизація національно-визвольної боротьби й процесів державотворення в Україні, пов'язана з датами правління гетьманів, не відображає повною мірою характер суспільних процесів, які відбувалися в українських землях. Визнаючи надзвичайно велику історичну роль гетьмана Богдана Хмельницького, усе ж вважаємо, що така персоніфікація доби Національно-визвольної війни не розкриває суті визвольних змагань українського народу в середині XVII ст. Свого часу М. Костомаров слушно вказував, що за життя великого Гетьмана не були завершені завдання, які постали в ході Визвольної війни, що "переворот здійснюваний ним, залишився незавершеним" [9, с. 46]. Це зауваження визначного історика допомагає нам краще зрозуміти, що навіть після смерті Б. Хмельницького, хоча й за нових історичних умов, продовжувалася війна за визволення України.

На початок XXI ст. в українській історіографії ми маємо кілька концепцій визначення хронологічних меж Національно-визвольної війни (Української революції), які поєднують об'єктивні суспільно-політичні процеси, що відбувалися під час її розвитку, та суб'єктивні чинники. В. Смолій та В. Степанков запропонували версію періодизації Української національної революції, за основу якої покладені процеси становлення козацької держави, пов'язані з політикою українських гетьманів та визначальними за характером подіями з 1648 до 1676 року [27; 28; 29]. Ця концепція прийнята багатьма сучасними вітчизняними істориками [2, с. 150, 151; 31, с. 77-81]. Вона домінує в дослідженнях Інституту історії України НАН України.

Ю. Мицик обґрунтував періодизацію Національно-визвольної війни українського народу (1648-1658 рр.), узявши за її основу договірно-правові стосунки Війська Запорозького і Речі Посполитої [20]. Учений вважає, що завершення Визвольної війни пов'язане з укладенням Гадяцького трактату, яким Польща визнала козацьку державу в статусі Великого князівства Руського в складі оновленої Речі Посполитої. Ця концепція теж має підтримку в науковій літературі [25, с. 8, 9].

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.

Схожої думки дотримується В. Борисенко, який продовжив період Національно-визвольної війни до Слободищенського трактату 1660 р. [4, с. 179, 234]. Ряд істориків визначають хронологічні межі цих подій без конкретизації, у загальному вигляді (Українська революція середини XVII ст.) [17, с. 449; 35].

Аналіз історичних подій показує, що доба Руїни почалася не одразу після смерті Б. Хмельницького. М. Максимович небезпідставно вважав, що початок Руїни в Україні був пов'язаний з битвою під Полтавою між військами гетьмана Івана Виговського та збройними силами опозиції, очолюваними полтавським полковником Мартином Пушкарем (червень 1658 р.) [18, с. 362], що означало втягнення України до кровопролитних громадянських війн, які визначали найбільш суттєві риси поняття "Руїна". Положення, висловлені М. Максимовичем, допомагають краще з'ясувати питання щодо закінчення Національно-визвольної війни. Саме початок в українських землях "тяжкої міжусобиці козацької" [11], різке ускладнення внутрішнього та міжнародного становища козацької України змусили гетьмана І. Виговського укласти з Польщею Гадяцький трактат (вересень 1658 р.), який визнавав Українську козацьку державу у формі Великого князівства Руського як складову частину польсько-литовсько-української федерації.

Висновки

Історіографічний аналіз проблеми визначення хронологічних меж Національно-визвольної війни виявив гостру дискусійність цього питання. Протягом XIX – початку XXI ст. українські історики висловлювали із цього приводу різні, часто суперечливі погляди. Зазначені сучасні версії заслуговують на увагу вчених, вони мають свою систему аргументації, свої сильні та слабкі сторони. Визначаючи Гадяцький трактат як умовну межу в ході Національно-визвольної війни, необхідно відзначити, що її завершення поєдналося з початком Руїни в козацькій державі. Хоча дати цих подій не досить чітко визначені, проте важливе значення має те, що історики взяли за основу такий принцип періодизації української історії середини – другої половини XVII ст., за яким виділяються Національно-визвольна війна та Руїна. Утім, жодна із запропонованих версій не є ідеальною. Уважаємо, що необхідний пошук нового методологічного підходу, який відкриє шлях до вирішення зазначеної проблеми. На це потрібно спрямувати подальшу наукову розробку теми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні / В. Б. Антонович ; [післям. О. Д. Слабошпицького]. - К. : Дніпро, 1991.
2. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства / Д. Н. Бантыш-Каменский. - К. : Час, 1993.
3. Бойко О. Д. Історія України / О. Д. Бойко. - [вид. 3-тє, вип. равл., доповн.]. - К. : Академвидав, 2006.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX ст. / В. Й. Борисенко. - [2-е вид.]. - К. : Либідь, 1998.
5. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. - [2-е изд.]. - К. : Либідь, 1990.
6. Єфименко А. Я. История украинского народа / А. Я. Єфименко. - К. : Либідь, 1990.
7. История Украинской ССР : в 10-ти тт. / редкол.: Г. Я. Сергиенко (ответственный редактор) и др. - К. : Наук. думка, 1983. - Т. 3.
8. Історія України / [за заг. ред. В. А. Смолія]. - К. : Вид. дім "Альтернативи", 1997.
9. Костомаров Н. И. Богдан Хмельницкий / Н. И. Костомаров. - М. : Чарли, 1994.

10. Костомаров Н. И. Гетманство Выговского / Н. И. Костомаров // Казаки. - М. : Чарли, 1995. - С. 46-167.
11. Костомаров Н. И. Гетманство Юрия Хмельницкого / Н. И. Костомаров // Казаки. - М. : Чарли, 1995. - С. 168-286.
12. Костомаров Н. И. Преемники Богдана Хмельницкого / Н. И. Костомаров // Русская история в описаниях главнейших ее деятелей. - М. : Книга, 1991. - Кн. II. - С. 287-324.
13. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / І. П. Крип'якевич. - [2-е вид.]. - Львів : Світ, 1990.
14. Кулиш П. А. История воссоединения Руси / П. А. Кулиш. - СПб., 1873. - Т. 1. - 319 с.
15. Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши / П. А. Кулиш. - М, 1889. - Т. 3.
16. Липинський В. Україна на переломі / В. Липинський. - К. : Дніпро, 1997.
17. Литвин В. М. Історія України : у 3-х тт. - Т. 1. З найдавніших часів до кінця XVIII ст. / В. М. Литвин. - К. : Вид. дім "Альтернативи", 2003.
18. Максимович М. Воспоминание о Богдане Хмельницком / М. Максимович // Киевъ явился градомъ великимъ. Выбранные украинознавчі твори. - К. : Либідь, 1994. - С. 237-244.
19. Максимович М. А. Путевое воспоминание о Полтаве / М. А. Максимович // Собр. соч. - Т. II. - К., 1877.
20. Маркевич Н. А. История Малороссии / Н. А. Маркевич. - М., 1842. - Т. I.
21. Мицик Ю. А. Національно-визвольна війна українського народу 1648-1658 рр. (деякі підсумки і перспективи дослідження) / Ю. А. Мицик // Пам'ять століть. - 1998. - № 4. - С. 2-13.
22. Петровський М. Н. Нариси з історії України / М. Н. Петровський. - Вип. 4. - К. : Видав. АН УРСР, 1940.
23. Пришля В. Періодизація історії Гетьманщини: дискусійні питання / В. Пришля // Четвертий міжнародний конгрес українців : доповіді та повідомлення. Історія. - Частина I. - Одеса, Київ, Львів, 1999. - С. 207-212.
24. Рибалка І. К. Історія України. - Ч. 1 : Від найдавніших часів до кінця XVIII ст. / І. К. Рибалка. - Харків : Основа, 1994.
25. Романцов В. М. Становлення козацької держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х років XIX - початку XX ст.) : [монографія] / В. М. Романцов. - Донецьк : ДонНУ, 2005.
26. Сергієнко Г. Козацтво у Визвольній війні українського народу 1648-1654 рр. / Г. Сергієнко // Українське козацтво: витоки, еволюція спадщина : матеріали міжнар. наук. конференції, присвяч. 50-річчю українського козацтва : у 3-х випусках (Київ - Дніпропетровськ, 13 - 17 травня 1991). - К., 1993. - Вип. 1.
27. Смолій В. Українська національна революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки, рішення / В. Смолій, В. Степанков. - К. : Інститут історії України НАН України, 2009.
28. Степанков В. С. Визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетського панування / В. С. Степанков // Малий словник історії України. - К. : Либідь, 1997. - С. 81-83.
29. Степанков В. С. Українська історіографія 90-х рр. XX ст. про сутність національної революції 1648-1676 рр., її типологію та хронологічні межі / В. С. Степанков // Українська історіографія на рубежі століть : матеріали міжнародної наукової конференції 25-26 жовтня 2001 р. - Кам'янець-Подільський: Оіум, 2001. - Т. 7 (9). - С. 135-143.
30. Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.). - К. : Держ. видав. політ. літ. УРСР, 1954.
31. Українське козацтво : мала енциклопедія / [кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко ; відповід. редактор С. Р. Лях]. - вид. 2-е, доп. і перероб. - К. : Генеза ; Запоріжжя : Прем'єр, 2006.
32. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення / В. Шевчук. - К. : Абрис, 1995.
33. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х тт. / Д. І. Яворницький. - К. : Наук. думка, 1990. - Т. 2.
34. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. М. Яковенко. - К. : Критика, 2005.
35. Ярошинський О. Б. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. / О. Б. Ярошинський. - К. : Вид. дім "Стилос", 2005.

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.

V. Romantsov

**THE UKRAINIAN PEOPLE'S NATIONAL LIBERATION WAR PROBLEM
OF THE CHRONOLOGICAL FRAMEWORK IN NATIONAL HISTORIOGRAPHY**

Disputable periodization problem of the XVII midcentury Ukrainian people's national liberation war has been analysed. Criteria of determining chronological boundaries of the future - making events for Ukrainian history are being considered. National historians' conceptions concerning the liberation war periodization problem is being compared.

Key words: National liberation war, Ukrainian historiography, periodization, Ukrainian historians' conceptions.

© В. Романцов

Надійшла до редакції 15.03.2011

УДК 39: 331.556.46(477.86)

**ПРИЧИНИ ТРУДОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ КІНЦЯ ХХ –
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

ТЕТЯНА СЕРЕДЮК,

аспірант кафедри етнології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

У статті дається узагальнена оцінка масштабів сучасної трудової міграції населення Західної України в глобалізованому економічному просторі. Обґрунтовано передумови, причини та наслідки міжнародної трудової міграції для України. Визначено фінансові інвестиції в економіку України.

Ключові слова: еміграція, трудова еміграція, причини, соціальний, культурний, особистий, інвестиції.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Добре відомо, що міграція була неодмінною складовою історії людства. Вона сформувала модерний світ і завжди була предметом гарячих дебатів на різних рівнях. Утім, сучасні міграційні процеси мають небачені раніше масштаби та відрізняються надзвичайною складністю. Міграція перетворилася на дійсно глобальне явище, у коло якого втягнуті всі країни, крім того, на відміну від попереднього хвилеподібного прояву, нинішня є перманентною [5, с. 9]. Еміграційний процес відбувся й на території Західної України, він почався в кінці ХІХ ст. та триває до сьогодні. Причини еміграційних процесів з України розкрив Н. Г. Ваврищук [1], міжнародний аспект цієї проблеми вивчає О. А. Ровенчак [7]. Динаміку еміграції за 2010 р. висвітлює О. Краузе [3]. На думку О. Малиновської, основною причиною виїзду українського населення є економічна нестабільність у державі [4]. Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні причин еміграційних процесів українського населення Західної України кінця ХХ - початку ХХІ століття.

Метою публікації є актуалізація проблеми, яка ще не досить ґрунтовно вивчалась українськими істори-

ками. Ми поставили перед собою завдання визначити причини еміграції, які характерні для українського населення Західної України, такі як соціальні, культурні та особисті, з'ясувати статистичні дані еміграційних процесів, висвітлити структуру трудової зайнятості українців за кордоном, установити рівень грошових переказів як частину інвестицій в українську економіку.

Виклад основного матеріалу. Зі здобуттям незалежності в 1991 р. Україна поступово ставала самостійним чинником європейської економіки й політики, включалась у загальноєвропейські процеси, у т. ч. і міграційні [4, с. 6]. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ України, у 1986 р., на початку перебування, кількість поїздок за кордон в особистих справах не перевищувала 43 тис. У 1991 р. вона досягла 2327 тис., тобто збільшилася в 54 рази. За даними державної статистики, обсяги офіційно зареєстрованої трудової міграції постійно зростають: у 1996 р. вони становили 12 тис., у 1998 р. - 24 тис., а в 2002 р. - 41 тис. осіб [6, с. 1]. З ухваленням Верховною Радою в 1994 р. закону "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України", починається масова еміграція за кордон.

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.